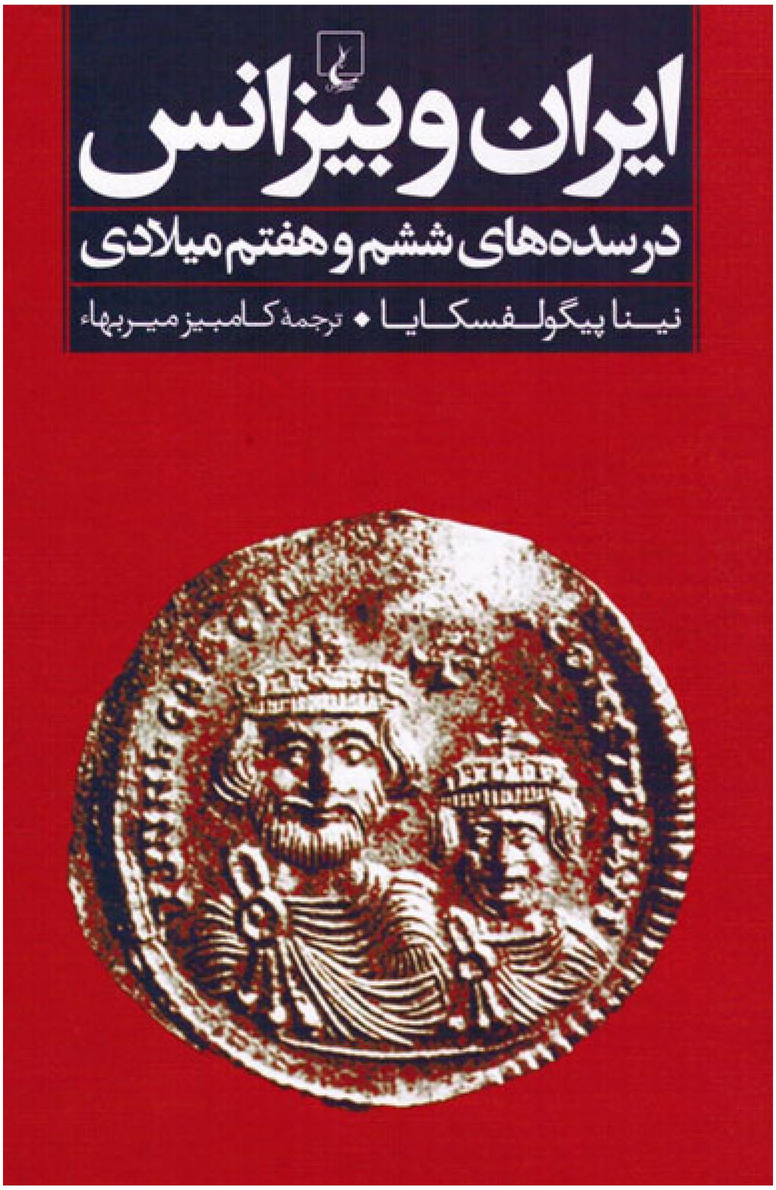

نینا پیگولفسکایا، *"ایران و بیزانس در سده‌های ششم و هفتم میلادی"*، ترجمه کامبیز میربها، انتشارات ققنوس، تهران ۱۳۹۱ [۲۰۱۲]، ۱۹۹ صفحه، فارسی. شماره آی اس بی ان (شابک): ۹-۰۰۸-۲۷۸-۶۰۰-۹۷۸

کتێبی ئێران و بیزانس له سەدەکانی شەشەم و حەوتەمی زایینیدا

کۆتاییەکانی سەدەی شەشەم و سەرەتاکانی سەدەی حەوتەمی زایینی له پێوەندی ئێران و ڕۆمی ڕۆژهاڵاتی (بیزانس) دا ساڵانێکی گرنگ و دیاریکەری چارەنووسن. له ئەنجامی شەڕ وگەڕی بێ پسانەوەی شاهانی ساسانی و ئیمپراتۆرانی ڕۆمدا، به هەزاران خەڵک لەهەردووبەری سنوور کووژران، سەدان قەڵا و گوند و شار کاول کران، ئابووریی هەردوو وڵات نشوستی هێنا و خەڵک و سوپای هەردوولا ماندوو و بێ هێز بوون، له ئەنجامی ئەو لاوازبوونەشدا، هێزی تازه سەرهەڵداوی

عەرەب بە دروشمی ئیسلامیەتییەوە توانییان کەڵک لەو بۆشاییە وەربگرن، بە سەر سوپای لەکار کەوتووی هەردووئیمپڕاتوریەتدا سەرکەون و دەسەڵاتێکی نوێ لە ناوچەکەدا بنیات بنێن کە مێژوویەکی لە پشت نەبوو، دواتریش ئەسپی داگیرکردنی خاک تا سنوورەکانی چین لە ڕۆژهەڵات و ئیسپانیا لە ڕۆژئاوا تاودەن.

ئەو سەردەمە بۆ مێژووی کوردیش گرنگە لەبەر ئەوەی زوربەی هەرە زۆری و ئەو شەڕ و پێکدادانەی ئێران و ڕۆمی ڕۆژهەڵاتی) لە ڕووۆەری ناوچەیەکدا دەکرا، کە شوێنی ژیانی کورد بوو. بۆکانیش وەک بەشێک لەو خاکە، لە سەرەڕێگەی پێوەندی ڕاستەوخۆی ئاورگە ی ئازەرگوشنەسەب (لە نزیک تەختی سولەیمان) و ڕووباری زێی گەورە و بچووک، وەک سنووری جیاکەرەوەی دوو ئەرتەش و دوو ووڵات، هەڵکەوتبوو کە هێرشکارانی هەردوولا بەوێدا تێپەڕ دەبوون و شاهانی ساسانی گەنج و خەزێنەی لەڕۆمەوە هێنراویان لە نزیک ئاورگەکە دەشاردەوە و ڕۆمییەکانیش لە یەکەم دەرفەتدا ناوچەی موکریانیان بەبۆکانەوە پێشێل دەکرد و تا ئازەرگوشنەسەب ڕانەدەوەستان. ئیتر لە ماوەی ئەو ساڵانەدا چی بەسەر ئەو خاک و خەڵکە هاتووە مەگەر هەر خودا و پیگۆلسکایا، کە ئەم کتێبەی نووسیوە، بزانن!

خاتوو پیگۆلسکایا (١٨٩٤-١٩٧٠)، پرۆفیسۆری زانکۆکانی سۆڤیەت و پسپۆڕی مێژووی ڕۆمە، ئەم کتێبەشی هەر لە پێوەندی کارەکانی خۆی سەبارەت بە ڕۆمدا نووسیوە. وەرگێڕی فارسی کتێبەکەش 'کامبیز میربەها' یە کە بە قەڵەمێکی بێ گرێ وگۆڵ لە ڕووسییەوە وەریگێڕاوە و لە تاران بڵاوی کردۆتەوە. من پێشتر، لە وتارێکدا باسی کتێبی "پادشاهی ماد" نووسینی ئیقرار عەلییێفم کردووە کە هەر ئەم وەرگێڕە دەست ڕەنگینە کردوویەتە فارسی (بڕوانە بەشی ٣٧٢ ی ئەم زنجیرە وتارە).

نووسەر کە شارەزایی چەندین زمانی کۆن و نوێی هەیە، بۆ نووسینی کتێبەکە لە دەیان سەرچاوەی گرنگ کەڵکی وەرگرتووە و هەڵسەنگاندن، بۆچوونەکانی خۆی لەسەر بنەمایەکی مارکسیستی داناوە؛ لەسەر هەر ئەو بنەمایەش دەوری شاهانی ساسانی و ئیمپڕاتورانی ڕۆم وسەردارەکانیان، هەروەها خەڵکی ئاسایی لە شەرەکان و ئاکامەکانی شەڕدا، شی کردۆتەوە:

"شی کردنەوەی پێوەند و شەڕەکانی ئەو دوو لایەنە [بیزانس و ئێران] بە بێ سەرنجدانە سەر هەل ومەرجی کۆمەڵایەتی گونجاو نییە. خێرایی خەباتی چینایەتی لە ڕۆژهەڵات و ئاڵۆزبوونی کێشە ئایینی و قەومییەکان، تا ڕادەیەکی سەرنج ڕاکیش چارەنووسی ئیمپڕاتوریەتی بیزانسیان دیاری کرد و لە عەینی کاتدا چارەنووسی ئەویان دایە دەست ئێران و پاشانیش خەلیفە زاڵ بووە [عەرەبە] کان." (ل. ٧٤).

دیارە خوێنەر دەبێ چاوەڕوانی ئەوە بێت کە هەڵسەنگاندنەکانی نووسەر لە چوارچێوەی هەمان ئەو کلێشانەدا بن کە لە سۆڤیەتی ماوەی ژیانی ئەودا چەسپا بوون و چوونە دەر لە جوغزە دیاریکراوەکانی سیستەمی سۆڤیەتی، بە تایبەت لە سەردەمی ستالیندا کە بەشێک لە ژیانی نووسەر ڕاست لەو ساڵانەدا بووە، لە گونجان نەهاتووە. ئیتر دەمێنێتەوە ئەوەی خوێنەر چۆن بۆ هەڵوێستەکانی نووسەر دەچێت.

*****

ناوی بۆکان ڕاستەوخۆ لە کتێبەکەدا نەهاتووە بەڵام ئەو شوێن و شار و قەڵایانەی دوو بەری ڕووباری زێی گەورە وبچووک کە موکریان و بە گشتی کوردستان بەشی گرنگی پێک دەهێنن، سەدان جار لە

کتێبەکەدا ناوبردە کراون. هەروەها بە گوێرەی شوێنیایەتییەوە دەزانین کە هاتوچۆی نێوان ئاورگە ی ئازەرگوەشنەسەب (شیز) و سنووری ڕۆمی ڕۆژ هەڵات یان بیزانس (تورکیای ئێستا) بە سەر ناوچەی موکریان و بۆکاندا کراوە و ناوچەکە نەک جار و دووجار بەڵکوو بە درێژایی ساڵانی جێگەی باسی کتێبەکە (دەیەی نۆ هەمی سەدەی شەشەم و دەیەی یەکەمی سەدەی حەوتەم) (ل. ٩)، شوێنی تەراتێنی سوپای هەردوو لا بووە: "سوپای بیزانس ماوەیەکی دوور و درێژ لە ناوەوەی سنوورەکانی ئێراندا مایەوە." (هەمان لاپەڕە).

ئەوەی من لە خوێندنەوەی کتێبەکە، بە دوویدا گەڕام و بە تایبەت یادداشتم لەبەر هەڵگرت، ناوی شوێنەکان بوو(بە گشتی ناوی کەسان و هەروەها شار و قەڵا لەمێژینەکان). گەلێک لەو شوێنانە هاوشێوەی ناوێکن کە ئێستا لەسەر شار و گوندەکانی کوردستان ماونەتەوە و کارێکی مەزن دەبێت ئەگەر خەڵکانی شارەزای جوغرافیای کوردستان بتوانن لە ڕێگەی بەراوردکاریی ناو و جوغرافیای ناوچەکەوە، شوێنایەتییان بە ووردی دەست نیشان بکەن. ئەوانەی خوارەوە هەندێک لەو ناوانەن:

- مارگا، کە کلیسە (صومعە) یەکی تێدا بووە و کەوتۆتە "ناوەڕاستەکانی زێی گەورەوە. قەشەیەک بە ناوی تومای مارگایی مێژوویەکی ٣٠٠ ساڵەی کلیسەی نەستوری نووسیوە (ل. ٤٨)؛ ئەگەر ئەوە 'مەرگە' ی لای سەردەشتش نەبێت شوێنێکی دیکەی کوردستانی ئێستایە؛

- کلیسەی زوقنین لە ئامێد یا دیاربەکری ئێستادا هەڵکەوتووە و قەشەیەکی نەناسراوی ئەو کلیسەیە کتێبی گەلێک گرنگی "نامەی ڕووداوەکان" ی نووسیوە (هەمان لاپەڕە)؛

- شار و قەڵای کیفاریز و ئامێد وڕەش عەینە لەکوێن؟ (٦٧)؛

- قەڵای ئافومون، نیمفوس و ئەکباس، کە کەوتوونەتە بەشی سەرەوەی ڕووباری دیجلە، کوێ دەگرنەوە؟ (٧٧)؛

- ئیمپراتۆریەتی ساسانی دەیەویست لە ڕێگەی سیاسییەوە لەگەڵ 'لاز' و 'زان' ەکان لە لێواری دەریای ڕەش پێوەندی ببەستێت. (ل. ٦٣). ناوی 'لاس' ی کوردی بڵێی بێ پێوەند لەگەڵ ناوی 'لاز' ەکان بێت؟

- 'فیلیپکوس' لە ٥٨٣/٨/١٤ ی زایێنییەوە کرابووە فەرماندەی سوپای ڕۆژ هەڵات [لە بیزانس]. ئایا نابێ هەمان ئەو 'فەیلەقووس' ە بێت کە هاتۆتە مێژووی زارەکیی کوردییەوە و دەڵێن شاری زرێباری لە نزیک مەریوان وێران کردووە؟

- خوسرەو حەرەمسەری خۆی ناردە قەڵای قایمی سینگارا (سنجار) لە ناوچەی بیت عەربای (١٠٨)؛

- هێزەکانی خوسرە بە لێواری ڕووباری زێ دا چوونە پێشەوە و بەشی زۆری هێزەکەیان ... گەیشتنە شوێنێک بە ناوی 'کنایتاس' (١٠٩)؛ تۆ بڵێی ئەو ناوە هیچ پێوەندێکی بە ناوی 'قۆیتاس' ەوە نەبێت؟

ئەوەش ناوی هەندێک کەسایەتی و شوێنی دیکە، کە دەکرێ لێیان وورد بینەوە: بیت گرما، زونامروزان، ئەرزمون، زونگویە، دارا، طور عابدین، حصن کیف، سیاروز،ماردە، مهر نرسی کوڕی بورازە و ....

ئەوەش چەند ئاماژەیەکی کتێبەکە بە ناوچەی بۆکان:

- به گوێرەی گێڕانەوەی تێئوفیلاکتوس، سوپای سەرکەوتووی بەهرامی چووبین (سەرداری ئێرانی)... لە قەفقاز ڕووبەڕووی سوپای ڕۆم دەبێتەوە کە گوایە تا 'گەنزەک' [تەختی سولەیمان] چووبوونە پێشەوە (٨٩)؛

- هورموزد یا خوسرەوی دووهەم (خوسرەو پەرویز) 'شەهر بەراز' ی کردە فەرماندەی کوللی سوپا و سوپاکەی [بۆ شەڕی بەهرام چووبین کە دژ بەو ڕاپەڕیبوو]، بەرەو ڕووباری دیجلە و زێی گەورە چوونە پێشەوە. (٩٤)... بەهرام لە دەوروبەری زێی گەورە هوردووی لێدابوو (٩٩).... دوای لێدرانێکی قورس پەنای بردە بەر کوێستانە دوورەدەستەکانی دەوروبەری گەنزەک (١١١)؛ گوشاری ئێرانییەکان بەهرامیان بەرەوباڵی ڕاستی هێزە هاوبەشەکان ڕاونا (هەمان).... زوربەی هێزەکانی بیزانس و ئێران و [دوای زاڵ بوونی هاوبەشیان بە سەر سوپای بەهرام دا]، چوون بۆ گەنزەک و خوسرەو لەو شارەدا، بە شانازیی سەردارانی ڕۆم، جەژنی سەرکەوتنی بەڕێوە برد (١١٢) ... خوسرەو 'رومیزان' یا 'روسمیوزان' ی ئازا و بەجەرگ و فەرمانده‌ی کوللی سوپای ناو نا "شەهر بەراز' (١١٢ تا ١١٣)... ناوی **<u>'شهر بەراز'</u>** لە لاپەڕە ١٣٢، ١٣٣ و ١٤٢ شدا وەک فەرماندەی سوپای ئێران هاتووە. تۆ بڵێی هیچ پێوەندێک لە نێوان ئەو ناوە و ناوی گوندی **<u>'قورەبەراز'</u>** ی ڕۆژهەڵاتی بۆکاندا نەبێت؟ ئایا گوندی **<u>'جامەرد'</u>** [12]ی بن دەستی قورەبەراز هیچی بە سەر ناوی **<u>'زامەرد'</u>** - سەردارێکی دیکەی ئێرانییەوە نەداوە کە دژ بە بەهرامی چووبین ڕاپەڕی؟ (١٠٤)؛ ئایا "کوێستانە دوورەدەستەکانی دەوروبەری گەنزەک"، بۆکانیش ناگرنەوە و "ئەو باڵی ڕاستەی هێزەکان" ناکاتە باشووری گەنزەک و ناوچەی بۆکانیش؟

کتێبەکە زانیارییەکی زۆری سەبارەت بە ناوچەکە و ڕووداوەکانی تێدایە بەڵام نووسەر تەنیا ئەرکی گێڕانەوەی ڕووداوەکانی نەگرتۆتە ئەستۆ و لە زۆر شوێندا شیکردنەوەی خۆی لە بارودۆخە مێژووییەکانیش خستۆتە نووسینەکانیەوە. ئەوش یەکیانە کە لە باسی هێرشی عەرەبان بۆ سەر ڕۆمدا دەڵێ:

"لە ئەنجامدا، ئەوەی وا مەسیحیەت چەندبووی، ئیسلام دروویەوە!" (١١٩)

---

12 عەجەم ئەو ناوەیان لێکردووین بە 'جەوانمەرد'!